

Obr. 19: Vergina, palác – plán a rekonstrukce: a) banketní místnosti; podle: HOEPFNER 1996, obr. 5, a WALTER-KARYDI 1994, obr. 21.

ITINERARIUM
VÁCLAVA (REMEDIA) PRUTKÉHO:
CESTOPIS NA ROZHRANÍ EPOCH
 (Literárněvědná studie na základě
 rozpracované kritické edice díla)¹

Josef FÖRSTER (Praha)

Literatura cestopisného charakteru v českých zemích 18. století není zcela prozkoumána. Poznání její žánrové diferenciaci, literárněhistorické zhodnocení v kontextu předcházející bohaté humanistické tradice naší cestopisné literatury, interpretace z literárněvědných hledisek na základě důkladné ediční a překladové práce a další interdisciplinární výzkum se teprve rozvíjejí. Nejvýznamnější cestopisná díla tohoto neméně plodného období starší české literatury zůstávají dosud v rukopisech, a tudíž v úplnosti nepoznána, přestože by jejich znalost znamenala velké obohacení našich vědomostí nejen o žánrové skladbě latinské literatury 18. století v českých zemích a o genealogické typologii cestopisu, ale měla by i nedocenitelný význam pro řadu jiných oborů. Na tuto skutečnost upozorňoval mimo jiné přední český znalec barokní literatury Zdeněk Kalista před více než šedesáti lety.²

V rukopise zůstávají především itineraria českých františkánů J a k u b a (Josefa) Ř í m a ŕ e (1682-1755), V á c l a v a (Remedia) Prutkého (1713-1770) a K r i s t i á n a S c h n e i d e r a (1742-1824), působících v misiích v Egyptě, popř. v Etiopii v průběhu 18. století.³ Misijní dílo českých františkánů je ve srovnání s jezuitou skromnější, pokud jde o počty misionářů.⁴ Jejich práce je však pozoruhodná, po-

¹ Tento článek je upravenou a rozšířenou verzí referátu předneseného na mezinárodní konferenci „Cestopisy v novověku“, konané v Bratislavě 3.-5. 11. 2003.

² KALISTA, *Cesty ve znamení kříže*, s. 20.

³ Rukopisy Římařova i Prutkého itineráře jsou uloženy v Národní knihovně v Praze pod signaturami Re 13 a Re 14. Originál německého rukopisného deníku K. Schneidera se nachází ve Státním okresním archivu v Jindřichově Hradci, sign. AR 8.

⁴ Studie R. GRULICHA přináší v závěrečném přehledu (s. 183-187) 24 jmen příslušníků české františkánské provincie vedle 113 jezuitů a 10 příslušníků ostatních řádů (servitů, theatinů).

kud jde o to, jakého postavení dosáhli v hierarchii řádových misí,⁵ pokud jde o místa, kam se jim podařilo proniknout a o nichž jako jediní Evropané ve své době podávali svědectví,⁶ a v neposlední řadě také z hlediska důkladného literárního zpodobení těchto cest, jež má nezanedbatelný význam kulturněhistorický. Latinsky psaná itineraria prvních dvou misionářů jsou dosti obsáhlá a – soudě podle dosavadního zájmu badatelů z oboru egyptologie, arabistiky, afrikanistiky, geografie aj. – velmi ceněná především pro svoji dokumentární povahu.⁷ Zaslouží si proto právem naši pozornost, jež by měla přispět k poznání a zhodnocení těchto textů také po stránce literárněvědné.

Vedle vlastních cestopisných i jiných děl misionářů je třeba vyzdvihnout a ocenit rovněž osobu autora a podat jeho charakteristiku jako obecného dobového typu. Tyto cesty nebyly humanistickou kratochvílí kavalírů či vykonáním diplomatického poselství, ale směřovaly k naplnění celoživotního poslání, nezřídka dovršeného mučednickou smrtí. Postavy misionářů vzbuzují respekt svým silným charakterem, energií, odhodláním a pevností při překonávání všech obtíží, jež jejich cestu a misijní práci nutně provázely. Vystupovali velmi často jako žadání odborníci v mnoha technických, přírodovědných, lékařských a dalších oborech.⁸ Psali listy, cestovní deníky, relace či obsáhlejší itineráře, ale i další literaturu, sloužící zpravidla k jejich misijní práci, ovládali několik jazyků, včetně jazyků exotických oblastí, do nichž směřovali. Svými morálními kvalitami, odbornými znalostmi, širším rozhledem a často překvapivě hlubokým zájmem o poznávané skutečnosti různorodého charakteru se nesporně zařazují mezi nejvýznamnější postavy zemí svého původu, šifřící evropskou vzdělanost v jiných kulturních sférách. Ze svých cest vytěžili kus živé literatury, osobního svědectví, jehož tvar a obsah pramenil z bezprostředního dotyku s lidmi, s prostředím, jemuž se učili porozumět, uchopit v jeho celosti a přinést obraz leckdy neznámého a pozoruhodného světa, srozumitelný nejen jejich následovníkům. Svoji životní poutí a činností působili jako skutečná „*exempla virtutis*“, příklady, vybízející k napodobování.

⁵ Jakub Římař – apoštolský vikář, prefekt františkánských misí v Horním Egyptě a Etiopii v l. 1737-1751. Stejněho postavení dosáhl i příslušník české františkánské provincie sv. Václava Bruno Veit v l. 1765-1772. Remedius Prutký – viceprefekt pro Etiopii, prefekt pro Petrohrad a přilehlé provincie (1766-1769).

⁶ Např. zprávy o oblastech dnešní Eritreje, Etiopie, území při úžině Bab el Mandeb, ostrovech Madagaskar, Mauritius, Réunion aj.

⁷ Dosavadní literaturu o Prutkém, popř. Římařovi pečlivě shrnul a chronologicky uspořádal ve své diplomové práci M. DOSPĚL, s. 10-17.

⁸ O významu českých misionářů, jezuitů, františkánů, karmelitánů a theatinů v 17. a 18. stol., včetně jejich přínosu pro jednotlivé vědecké obory, viz GRULICH, s. 157-178.

Václav (Remedius) Prutký se narodil r. 1713 pravděpodobně v Kopidlnu (okr. Jičín).⁹ R. 1735 vstoupil do františkánského kláštera u kostela Nanebevzetí P. Marie v Plzni, vykonal slib a přijal řádové jméno Remedius. Po rozhodnutí věnovat se misijní práci absolvoval v římském františkánském klášteře S. Pietro in Montorio¹⁰ desetiměsíční misionářský kurs a poté byl určen pro misie v Egyptě. Jeho prvním působištěm bylo hornoegyptské Girgé, kde pobýval v letech 1750-1751. Tam se málem stal obětí protikatolického povstání. Prutký byl odsouzen k smrti, ale před popravou byl omilostněn. Brzy nato jej prefekt egyptských misí, apoštolský vikář Jakub Římař poslal spolu se dvěma dalšími misionáři do Etiopie na žádost tamního císaře Jasua II. Na císařském dvoře v Gondaru působili jako lékaři a zůstali tam pouze tři čtvrtě roku. Koncem r. 1752 byli nuceni Gondar opustit, protože koptští kněží se bouřili a hrozili panovníkovi exkomunikací. Přes Dahlácké ostrovy, Hodejdu, Mokku a Cejlon dopluli do Puduččeri, francouzské kolonie ve východní Indii. Zde se Prutký zdržel do října r. 1753, na zpáteční cestě se zastavil na ostrovech Mauritius, Réunion a Madagaskar. Po návratu do Prahy odcestoval do Vídně, kde se osobně setkal s Františkem I., manželem Marie Terezie. V lednu 1755 odjel znovu do Egypta a usídlil se v Káhiře. Po roce byl požádán, aby v Římě pomohl uklidnit spory benátského konzula s egyptskými Kopty. Když toto poslání splnil, byl na přání císaře ustanoven vojenským kaplanem florentské legie, s níž se účastnil sedmileté války. Po válce se opět vrátil k misijní práci. Roku 1765 byl poslán do Ruska jako představený petrohradské misie. Zemřel r. 1770 ve františkánském klášteře ve Florencii. Je rovněž autorem několika menších spisů přírodovědného, jazykovědného a liturgického charakteru.

⁹ V otázce data a místa Prutkého narození panuje v dosavadní sekundární literatuře značná nejednotnost. Uvádějí se letopočty 1701, 1713 nebo dokonce 1717 a místa Praha nebo Kopidlnu. Informace tohoto druhu není však nikdy podložena odkazem na přímý pramen. Ve fondu české františkánské provincie ve Státním ústředním archivu v Praze se nám podařilo zjistit misionářovy osobní údaje z *Chronologickeho seznamu řádových kleriků*, na předsádce knihy s bližším určením: *Specificatio, quo anno et die quilibet fratrum clericorum Almae provinciae Bohemiae fuerit natus et in S. ordine professus, item quo anno, die et loco sacris ordinibus initiatus et primitias celebraverit incipiendo ab iis, qui hoc anno 1731 die 1° Januarii adhuc in studiis existebant*, fol. 9^v, č. kn. 119, inv. č. 512, ŘF – Praha. Podle tohoto dokumentu se Remedius Prutký narodil dne 2. ledna r. 1713 v Kopidlnu. V příslušných matrikách pro Kopidlnu se však záznam o narození Václava Prutkého nepodařilo nalézt. Rovněž dosud tradované místo řádového slibu, vykonaného 8. 2. 1735, se díky tomuto dokumentu mění. Předtím se uváděl klášter u Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském.

¹⁰ O otevření studia arabského jazyka v římském františkánském klášteře S. Pietro in Montorio bylo rozhodnuto na zasedání kardinálů 25. dubna 1622. R. 1668 bylo studium povýšeno na misijní kolej pro příslušníky reformátů. R. 1709 byla na Tiberiském ostrově u sv. Bartoloměje zřízena druhá kolej pro observanty.

Rukopis jeho *Itineraria* (927 stran kvartového papíru) se obsahově dělí na dvě části podle místa dění. První část (481 stran, 85 kapitol) má nadpis *De Aegypto, Arabia, Palaestina et Galilaea* a pojednává o Prutkého pobytu a zkušenostech v Egyptě, Arábii a Svaté zemi před jeho odchodem do Etiopie. Druhá část (446 stran, 82 kapitol) nese název *De Abyssinia et Indiis Orientalibus* a líčí misionářovu cestu do Etiopie a návrat z tohoto obtížného a nebezpečného posláni přes Indii a kolem Afriky do Evropy. Tato druhá část zaujala Richarda Pankhursta, profesora Institutu etiopských studií v Addis Abebě, jako cenný, avšak dosud málo známý pramen k etiopské historii. Po návratu do Anglie se postaral spolu s překladatelem J. H. Arrow-smith-Brownem o anglický komentovaný překlad druhého dílu Prutkého *Itineraria*, který vyšel roku 1991 nákladem anglické geografické společnosti The Hakluyt Society.

V současné době je naším úkolem v Kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR v Praze zpracování kritické edice, překladu, věcného a jazykového komentáře k I. části Prutkého *Itineraria*. V úvodní studii bychom chtěli přispět k poznání osobnosti autora, jeho misijního a literárního díla. Rozborem již zpracovaného úseku díla (prvních 160 stran rukopisu) je podle našeho názoru možno přinést některé relevantní poznatky, směřující k nastínění podstatných rysů tematiky, způsobu výstavby a jazyka jeho cestopisného díla. Až rozbor celkové struktury může však platnost některých závěrů stvrdit definitivně.

Prutkého *Itinerarium* není jen obšírnou relací, tedy pouhou zprávou o misionářových cestách a o jeho působení a výsledcích misijní činnosti v několika zemích. I když se tak první díl skutečně na první pohled jeví, charakter cestopisu po úvodních stránkách ztrácí. Počáteční dvě kapitoly v rukopise chybí. S Prutkým se setkáváme až v Alexandrii a první úplná kapitola, která zaujme výrazně epickým charakterem (*Caput IV. De ulteriori via versus Cairum*), podává popis cesty po Nilu z Alexandrie do Káhiry. Poté je líčení vlastního průběhu dalších cest přerušeno a následuje pásmo ucelených, chronologicky a také tematicky seřazených kapitol, podávajících v širokém, panoramatickém záběru systematický obraz země – její administrativní členění a popis provincií (5-8), politické zřízení Egypta a jeho vojsko pod osmanskou správou (11-17), popis staroegyptských památek (18-22), přírodní ráz země, rostlinstvo a živočichy (23-28), charakteristiku koptské církve, církev Řeků a Židů (40-66), popis cesty na Sinaj a do Svaté země (71-81), pronásledování misionářů v Horním Egyptě, jejich odsouzení na smrt a osvobození (82-83). I. díl je zakončen kapitolou o pozvání a cestě do Etiopie a seznamem vypočítávajícím 484 měst, městeček a vesnic na cestě z Egypta do Etiopie.

Prutkého deskripce je často prováděna s překvapivě důslednou akribií, mnohdy podle jednotného plánu, s bezpočtem údajů, názvů, jmen, výpočtů a jiných číselných údajů či citací z odborné literatury. Dílo získává ráz encyklopedické pokladnice informací nejrůznějšího druhu o Egyptě či nauč-

ného pojednání o současnosti a historii této země, pořízeného na základě studia odborné literatury a její korekce přímou zkušeností vycházející z vlastního zkoumání. Starší autory písaři o Egyptě Prutký cituje sice sporadicky, to však neznamená, že by nebyl s problematikou dobře seznámen. Z textu vyplývá jeho znalost četných blíže neurčených historických a přírodovědných knih. Konkrétně cituje hlavně bibli, především v souvislosti se skutky biblických postav v Egyptě. Při popisu egyptských měst vychází z akt starověkých koncilů a uvádí jména biskupů a jejich účast na koncilech. Jeho podání historie a geografie Egypta je podloženo citáty z Hérodota, Plinia Staršího, Seneky, arabského učence Abulfedy (1273-1331)¹¹, neznámého koptského historika Viktora a dalších. Dále projevuje znalost relací jezuitů C. Sicarda (relace z let 1716, 1717).¹² Několikrát také cituje jezuitského polyhistora A. Kirchera (1602-1680).

Je třeba obdivovat jeho schopnost porozumět různorodým věcem a přiblížit do nejmenších detailů méně známé jevy z nejrůznějších oblastí lidské činnosti či podstatu přírodních jevů (např. chemický proces při zpracování ledku, princip egyptských líhni na kuřata, fáze stoupání a ubývání Nilu). Kromě obecných charakteristik země deklaruje Prutký svůj neutuchající zájem o vyhledávání a literární ztvárnění pozoruhodných skutečností, zvláštěností a kuriozit, jež jsou vnímány jako zcela odlišné od chápání Evropanů. Jeho ohled na čtenáře je patrný rovněž při promyšlení kompozice díla. Zřejmý je Prutkého zájem na metodickém zpracování informací tak, aby byl výklad logický a ucelený. Není to deník z cest, chaotický záznam dojmů a skutečností, jakým je částečně dílo J. Římaře. *Itinerarium* mělo pomoci Prutkého následovníkům pochopit tuto cizí zemi a orientovat se v ní na základě co nejpřesnějších informací. Egypt (zvláště Horní Egypt) byl od roku 1697 důležitým místem působení františkánů, mezi nimiž měli čeští františkáni významné postavení,¹³ a proto se potřeba napsat dílo tohoto charakteru jistě sama nabízela. Je možné uvažovat o misionářově snaze uchopit cizí kraje podle dobové metody *ars apodemica*, teorie cestování, jež se rozvíjela v 17. a 18. století a „předem strukturovala pohled cestovatelů na cizinu, organizovala dobové vědění na základě prostorových logických schémat

¹¹ Abū al-Fidā Ismā'il, také Abulfeda (1273, Damašek – 1331, Hamá) – arabský vládce (stal se místním sultánem v mamlúckém panství), historik a geograf. Proslavil se především svými literárními díly, z nichž je nejdůležitější sepsání světových dějin a dílo zeměpisné. První z nich pojednává o předislámských dějinách a o dějinách islámu do r. 1329 a bylo v úplnosti vytištěno v Istanbulu v letech 1869/70. Své dílo zeměpisné dokončil r. 1321. Prutký mohl studovat některé jeho části již v Evropě (Itálii), kde vycházely od r. 1650 tiskem.

¹² Francouzský jezuita (1676-1726), misionář v Egyptě a Sýrii. Ve své době jeden z nejlepších znalců egyptské geografie a historie.

¹³ Viz LEMMENS, s. 22, pozn. 29.

a předurčovala takto i finální podobu cestopisného díla“.¹⁴ Není to však jen čistě informativní hodnota díla, na kterou klade autor hlavní důraz. Ucelené výkladové kapitoly jsou zasazeny do dějového rámce líčícího cestu Prutkého na misijní působiště. V díle nalezneme stylistické a kompoziční prostředky, jež signalizují jeho širší ambice a zaměření. Ve struktuře *Itineraria* je přítomno rovněž výrazné autorské vidění reality, nechybějí ani zážitky vypravěčského subjektu, které jsou v určitých momentech vysunuty do popředí, v mnohém je ozvláštňují a přispívají k vyššímu uměleckému a ideovému záměru. Tyto skutečnosti se podílejí na genologické charakteristice Prutkého *Itineraria* – cestopisu s převahou naukových pasáží s tendencí k encyklopedismu a s prvky dobové apodemické literatury.¹⁵

I přes převažující popisně-statický ráz I. dílu Prutkého *Itineraria* najdeme kapitoly nebo některé pasáže dynamičtějšího rázu – výrazně epické vyprávění o dramatickém průběhu cesty (plavba po rozbourané mořské hladině při ústí řeky Nilu, dobrodružná výprava do nitra pyramid a na jejich vrchol aj.) či velmi plastický, literárně zdařilý, smyslově názorný popis dějů a jevů okolního světa, jež opět překvapí svojí živostí, dynamičností a širokou perspektivou vidění světa (popis pašova průvodu při nástupu do úřadu, slavností spojených s otevíráním Nilu, prodeje nemovitých majetků a vesnic v pašově paláci apod.). Nejen popisy památek, ale i průběhu nejrůznějších dějů a procesů jsou velmi detailní. Je až překvapující, jak mohl františkánský misionář přesně zachytit průběh některých krátkodobých událostí působících na všechny lidské smysly. Realita v jeho podání není vnímána jen povrchním zrakem, je třeba ocenit Prutkého pozorovací talent a důslednost při literárním zpracování. Obdiv k starověkým egyptským, islámským a křesťanským památkám, neobyčejná zvědavost a odhodlání vede Prutkého k vlastnímu zkoumání i za cenu velkého fyzického vypětí sil a ohrožení života. Byl to člověk dobrého zdraví, jež se nespokojil s převzatými údaji a informacemi načerpanými z odborné historické literatury, popř. s vyprávěním domorodců. Jeho duch je kritický, chce vyvrátit falešné a málo pravděpodobné domněnky („[...] *ut cum aliis historicis veritatem confirmare ac falsas fictiones experientia propria redarguere ac confutare queam*“, pg. 78). Popis staroegyptských památek – pyramid, sfingy, mumii – spolu se stupňováním napětí při vypravování o nebezpečné výpravě do nitra těchto staveb či na jejich vrchol patří podle našeho názoru k nejpoutavějším místům tohoto úseku *Itineraria*. Měří, co se dá změřit, kreslí plánky, náčrtky, podle nichž ne-

známý rytec vytvořil několik obrázků, jež měly popis doplnit a knihu zpřesnit. Egyptologové oceňují zejména jedinečný a také první popis nitra Snofruovy Severní – růžové pyramidy, pocházející z Prutkého cest po Egyptě z let 1750-1751, a jistě ještě docení obraz všech nejdůležitějších staroegyptských památek z předchampsolionského období. V úvodních kapitolách se objevuje výstižné zachycení sledu prvních dojmů cizince, jeho zmatenosti a dalších prchavých okamžiků obvyklých na cestách po islámských zemích (shon a hádky obyvatel při přistání lodi u břehu, rvačka o zavazadla, neobyčejný zájem domorodců o cestovatele).

Nosným motivem, jež opakovaně prostupuje analyzovanou částí *Itineraria* a výrazně se podílí na tematickém plánu a celkovém vyznění díla, je literární zpodobení kontrastu mezi starobyrou slávou Egypta s jeho nejstaršími památkami, umem dávných obyvatel a mezi jeho současnou situací, kterou podle Prutkého způsobila turecká sekta, jež přinesla Orientu zkázu. Doba misionářova působení v Egyptě, v zemi pod osmanskou správou v polovině 18. století, je obdobím všeobecného úpadku a rozkladu. Egypt se tak na několik století vytratil ze světových dějin. Osmanští sultánové o něj ztratili zájem a země se stává jen jednou z mnoha provincií. Prutký egyptskou současnost vidí velmi citlivě ve světle krutovlády pod tureckým jhem, korupce v osmanské administrativě, pouličních nepokojů, ničení starých památek Araby a Turky a dalších skutečností. Jistou kontinuitu v dovednostech slavného egyptského národa vidí Prutký pouze v některých znalostech přírodních věd, k nimž počítá například znalosti o líhnutí kuřat, kterým věnuje celou kapitolu 27 s názvem *Genuina descriptio fornacum ad generandos pullos gallinae*.

Velmi intenzivní vyjádření tohoto velkého dějinného kontrastu graduje v kapitole 9 *De Novo Cairo*. Prutký v ní líčí slavnou dávnou minulost egyptského (koptského) národa a hned nato úpadek slávy pod jhem Arabů a Turků. Dochází k patetickému vyjádření lítosti nad tímto stavem, jež vrcholí emocionálně vzrušenou exklamací: „*Misera certo natio Cofta! Maternam linguam, regnum celeberrimum, libertatem, artes scientificas amittendo, olim cum opulentissimis orbis imperatoribus concertans, nunc oppressa, dejecta in squalore jacet. Sola antiqui splendoris et potentiae remansere indicia, pyramides, collossi variaeve antiquitatum statuae. Sub jugo Araborum multum desudans, donec tandem ab imperatoribus superati totam sibi vindicando jure gladii Aegyptum*“ (pg. 42-43). Osoba autora – vypravěče není tedy zcela odsunuta do pozadí. Najdeme zde přímou dokumentární autorovu výpověď o sobě, kterou podává v ich-formě, momenty odkrývající emotivní stránku jeho já, autorův vnitřní svět. Obraz jeho nitra se rozkrývá v nebezpečných situacích a při zdolávání obtížných vnějších překážek v ryze dějových kapitolách. V popisných částech díla lze vysledovat jeho vlastní postoje k objektivní skutečnosti, to, jak ji v průběhu cesty hodnotí, co na nové skutečnosti obdivuje, s čím nepočítal a co jej zaskočilo, co má v úmyslu komentovat, jak on ji jako cizinec reflektuje. Autor přímo popisuje

¹⁴ Srov. ŠTORCHOVÁ, s. 10-12.

¹⁵ Mohli bychom uvažovat rovněž o rysech charakteristických pro bedekry, cestovní příručky. Viz např. dílo františkána polského původu, ale příslušníka české provincie J. CANTIA SOLIKA *Fasciculus myrrhae in campis Palestinae collectus: Seu sacrorum locorum ibidem existentium (prout nunc sunt) brevi methodo descriptio*, Brunae 1716.

i úzkostlivé nálady a stavy svého nitra, a vytváří tak jistou atmosféru s estetickým vlivem na čtenáře. Osobnost tvůrčího subjektu nemá však velký prostor k uplatnění vzhledem ke zvolenému záměru díla.

Je známo, že zkušenost podávaná v cestopisných dílech je konfrontována s realitou autorovi – vypravěči blízkou, tedy především domácí. Prutký předpokládá, že jeho dílo budou číst misionáři z různých evropských zemí, jimž se dostane delší příprava v Římě a ponejvíce budou znát ráz této země. Přirovnává proto pozorované skutečnosti k reáliím římským, italským nebo obecně evropským (jako příměr uvádí např. římské katakomby sv. Pankratia, věž v toskánské Pise, Bologni, podobu evropských měst a staveb). Cizí krajinu autor nenahlíží očima svého domova, ale zcela výlučně z pozice Evropana, tedy prizmatem italských, římských a evropských reálií. Je to doklad jeho univerzalistického postavení a myšlení jako příslušníka katolického řádu vyvázaného ze své vlasti, a tím také jeho evropského uvědomění, evropanství, projevujícího se ve specifickém způsobu pojmání odlišné kulturní reality.

Není možné si nepovšimnout Prutkého postoje k odlišným náboženstvím a jejich nositelům, především k muslimům, představovaným Araby a Turky. Tento výrazně antagonistický vztah, daný dobovým pohledem a názorem katolického misionáře 18. století, je zřejmý již z prvních stránek *Itineraria* a vystupuje do popředí při každé zmínce o muslimech a jejich víře.¹⁶ Muslimové jsou chápáni především jako nepřátelé křesťanů a jejich víry, původci jejich zkázy. Prutký neopomíná připojit ke zmínkám o nich, o proroku Mohamedovi, postavách významných muslimů a zázracích s nimi spojených krajně nelichotivé atributy a označení. Jako křesťanský poutník zakouší na vlastní kůži nenávisť „*věrolomných, zlých národů*“ a „*nepřátel křesťanské víry*“. Chápe toto společenství jako zcela protikladné svému myšlení a náboženskému přesvědčení. V další rovině líčí Araby a Turky jako kulturní barbary, mající podíl na celkovém rozvrácení a úpadku Egypta. Kritizuje především jejich lenost, zvyky, způsob života a nezáměr o udržování egyptských památek. I toto je příčinou subjektivizace autorovy výpovědi, emocionálního zjitření jeho nitra, vyjádření bolesti, pohnutí nad daným stavem. Na druhé straně je hluboce zaujat horoucím náboženským zápalem muslimů, s jakým se modlí a uctívají svého zatraceného proroka, a klade jej do příkrého kontrastu s vlažností křesťanů ve víře. Islámské památky obdivuje a podává také jejich popis, všimá si na své cestě významných muslimských poutních míst a vypráví pověsti ze života uctívaných *santonů*, tedy jakýchsi „svatých“ muslimů, s jejichž působením byly spojeny četné zázraky.

Při letmém pohledu na jazyk Prutkého musíme konstatovat, že je silně specifický, autorský, individuální. Je to jazyk katolického misionáře 18. sto-

¹⁶ K pohledu na islám a jeho nositele, jak se utvářel v období raného novověku v Evropě, viz např. L. KROPÁČEK a speciálně k českým zemím především T. RATAJ.

letí, jenž prošel řádovými školami a přípravným misionářským studiem v Římě. Jeho latina je v lexikální a syntaktické rovině silně ovlivněna italským jazykovým prostředím. V jazyce Prutkého se projevuje svár autorova myšlení exaktního rázu s přívalem nových, dosud nepoznaných bezprostředních dojmů a zážitků, zejména v dějových pasážích. Jeho výpověď plyne bez konce, mnohdy bez logické syntaktické návaznosti, avšak ne na úkor pochopení jejího obsahu. Shledáme v ní zejména maximální snahu autora po kondenzaci formou rozvitých polovětných konstrukcí (infinitivních vazeb, participií a ablativu absolutního) a nadužívání gerundia¹⁷ nahrazujícího samostatné větné celky s rozvětvenou hypotaxí. Ta je ve své podstatě výrazně zjednodušená, nebo nahrazená volnějším, často asyndetickým spojením větných celků.

V závěrečném souhrnu můžeme Prutkého dílo z konce barokní doby označit za cestopis s převládající deskriptivně-statickou složkou a částečně přítomným principem vyprávění. Obojí v jisté míře zachovává existenci autorského subjektu a kompoziční a stylistické postupy umělecké prózy, avšak struktura netvoří organický a harmonický celek. Zobrazovaná skutečnost není vnímána povrchním zrakem, její popis je důsledný, navíc mnohdy barevně a plasticky prokreslený. Autor se jeví jako mimořádně vnímavý a soustředěný, věcný a metodický pozorovatel. V díle je patrné určité napětí mezi úsilím podat co nejvíce informací a charakterem cestovatele a jeho subjektu. Jeho důsledný empirismus, touha po systemizaci faktů, tendence k určité racionální argumentaci s cílem vyvracet domněnky, nepotvrzené informace z literatury či z vyprávění místních obyvatel jsou zjevným dokladem vlivu vlny osvícenského myšlení a nových idejí na sklonku 18. století. Naznačená emocionalita, patos a místy vzrušený, exklamativní styl, plynoucí z neklidného nitra autora – katolického misionáře, explicitní vyjádření jeho silné touhy po koruně mučednické smrti jsou znaky svázanosti cestopisu s dobou barokní. Dílo tím osciluje na rozhraní dvou epoch s jejich odlišným vztahem k poznání a uchopení světa.

Svým *Itinerariem* si Prutký zjednal významné postavení mezi českými, ale i mezi evropskými cestovateli vůbec. Zaslouží si, aby jeho dílo nebylo zapomenuto.

¹⁷ Zde nepochybně působil vliv italštiny a užití italského gerundia, jež slouží k vyjadřování vedlejších vět časových, způsobových, příčinných a podmínkových, pokud mají stejný podmět s větou hlavní. Nahrazuje pak spojku a určitý tvar slovesný. V italštině je živé a je prostředkem stylisticky vypracovaného, hlavně psaného jazyka.

Bibliografie:**I. RUKOPISNÉ A TIŠTĚNÉ PRAMENY:**

PRUTKÝ, Václav (Remedius): *R. P. Remedii Prutký Ord. Minor. S. P. Francisci reform. Provinciae Bohemiae S. Wenceslai, D. et M., alumni, per plures annos Aegypti, Abyssiniae seu Aethiopiae aliarumque regionum adjacentium, [...] Itinerarium, in quo omnia imperia, regna et provinciae [...] describuntur. Quae omnia memoratus Pr missionarius oculis vidit, auribus audivit, [...] et in duas partes divisit cum adiunctis sedecim tabulis.* Národní knihovna Praha, sign. Re 13.

ŘÍMAŘ, Josef (Jakub): *Itinerarium missionum apostolicarum Orientalium Aegypti, Aethiopiae seu Abyssiniae [...] conscriptum a R. P. Jacobo Rzi-marz de Cremsirio, Ord. Minor. [...]; qui [...] obiit aetatis suae physicae 73, religionis vero 55.* Národní knihovna Praha, sign. Re 14.

SCHNEIDER, Kristián: *Kurze Lebens- und Reisebeschreibung eines Blinden mit verschiedenen Anmerkungen vom Christian Schneider, Franziskaner Ordenspriester böhmischer Provinz (OSF), Neuhaus 1821.* Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, sign. AR 8.

SOLIK CANTIUS, J.: *Fasciculus myrrhae in campis Palaestinae collectus: Seu sacrorum locorum ibidem existentium (prout nunc sunt) brevi methodo descriptio,* Brunae 1716.

II. EDICE A PŘEKLADY:

ARROWSMITH-BROWN, J. H.: *Prutky's travels in Ethiopia and other countries,* London, The Hakluyt Society 1991.

III. LITERATURA:

ČECHÁK, V. – SOBOTKA, M. – SUS, J.: *Co víte o novověké filosofii,* Praha, Horizont 1984.

KALISTA, Z.: *Cesty ve znamení kříže (Dopisy a zprávy českých misionářů XVII.-XVIII. věku ze zámořských krajů),* Praha, Evropský literární klub 1941.

KALISTA, Z.: *České baroko,* Praha, Vyšehrad 1941.

GRULICH, R.: *Der Beitrag der böhmischen Länder zur Weltmission des 17. und 18. Jahrhunderts,* Königstein, Institut für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesi 1 1981.

DOSPĚL, M.: *Etiopie 18. století v latinském Itinerariu Václava R. Prutkého,* České Budějovice, Jihočeská univerzita, 2001 (diplomová práce).

DRTINA, F.: *Úvod do filosofie,* sv. 2, Praha, Nová doba 1948.

KLÁTIK, Z.: *Vývin slovenského cestopisu,* Bratislava, SAV 1968.

KROPÁČEK, L.: *Islám a západ (historická paměť a současná krize),* Praha, Vyšehrad 2002.

LEMMENS, L.: *Geschichte der Franziskanermissionen,* Münster, Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung 1929.

RATAJ, T.: *České země ve stínu pŕlměsíce,* Praha, Scriptorium 2002.

ŠTORCHOVÁ, L.: *Ars apodemica (Umění uchopit a popsat „cizí“ kraje),* in: *Dějiny a současnost,* 4/2003, s. 10-12.

ZUSAMMENFASSUNG

***Itinerarium von Václav (Remedius) Prutký
– ein Reisebild am Übergang zweier Epochen
(Eine literaturwissenschaftliche Studie aufgrund
einer unvollendeten kritischen Edition des Werkes)***

Die handschriftlichen Itinerarien von Jakub (Josef) Římař (1682-1755), Václav (Remedius) Prutký (1713-1770) und Christian Schneider (1742-1824), den aus Böhmen stammenden Franziskanern der St.-Wenzelsprovinz, die im Laufe des 18. Jahrhunderts in Ägypten, bzw. in Abessinien als Missionäre wirkten, stellen eine bedeutende Quelle für die Forschung in vielen unterschiedlichen Fächern dar. Bislang wurde ihnen unter literaturwissenschaftlichen Aspekten keine größere Aufmerksamkeit gewidmet und die Werke wurden nicht einmal im Rahmen der Reiseliteratur in den böhmischen Ländern erwähnt. Der Verfasser bietet – dank der fortschreitenden Editions- und Übersetzungsarbeit an *Itinerarium* von Václav Prutký – einige Kenntnisse zur Charakteristik der Gattung, zur Thematik, zur Komposition und zur Sprache dieses Werkes. Das Itinerarium versteht er als Reisebeschreibung mit Dokumentar- und Lehrfunktion an erster Stelle, dabei bleiben jedoch die Komponenten und die stilistische Vorgehensweise der künstlerischen Literatur erhalten.